Analýza interakčního stylu učitelů

Petr Jansa*, Kamil Kotlík a Jiří Němec

Fakulta tělesné výchovy a sportu, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika

Copyright: © 2018 P. Jansa et al. Toto je open access článek vydaný pod Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Východiska: Studie se zabývá interakčním stylem učitelů na druhém a třetím stupni. Předmětem šetření je analýza interakčního stylu z hlediska jeho jednotlivých komponent. Práce se rovněž zabývá možnostmi vytvoření typologie učitelů na základě jejich interakce s žáky. **Cíle:** Cílem byla analýza interakčního stylu učitele ve vztahu k výchovně vzdělávacím procesům, které realizují učitelé tělesné výchovy i jiných aprobací na základních a středních školách v České republice. **Metodika:** Pro potřeby analýzy byl využit dotazník Questionnaire on Teacher Interaction (QTI). Dotazník QTI diagnostikuje osm oktantů (proměnných). Každý oktant odpovídá jednomu sektoru („pomáhající“, „chápat“, „organizátor“, „zodpovědný“, „nejistý“, „nespokojený“, „kárající“ a „přísný“). Učitelovo interpersonální chování (stejně jako u Learyho) je možné znázornit pomocí dvou os, které představují dvě dimenze (dominanci a proximitu). Popis jednotlivých oktantů odvozených z bipolárních os uvádíme podrobněji v textu. Poměrné zastoupení jednotlivých oktantů zjištěných prostřednictvím dotazníku QTI umožňuje rovněž typologizaci interakčního stylu učitelů. **Výsledky:** V interakčním stylu nenacházíme mezi pohlavími významné rozdíly. Dimenze dominance je v hodnoceném souboru velice vyrovnaná, v proximitě však již nacházíme rozdíly. Dotazovaní muži i ženy vnímají svoji interakci pozitivně, mírně lepších skóre dosahují ženy, a to téměř ve všech hodnocených oktantech. **Závěry:** Učitelé tělesné výchovy jsou v hodnocení svých interakčních stylů homogennější než jejich kolegové bez aprobace tělesná výchova. Pořadí jednotlivých oktantů z hlediska dosažených skóre je neměnné a nezáleží přitom na aprobaci. Zjištěné výsledky vytvářejí vhodné zázemí pro budoucí tvorbu typologie učitelů všech aprobací.

Klíčová slova: interakční styl, dotazník, učitelé, aprobace, komunikace

Úvod

Na základních a středních školách jsou učitelé se žáky neustále ve vzájemných interakčních a komunikačních vztazích s cílem plnit výchovně vzdělávací úkoly ve všech akreditovaných předmětech včetně tělesné výchovy. Není jednoduché tento komplex souvislostí pochopit a objasnit, zvláště v tělesné výchově nebo sportu.

Interakce obecně představuje spojnicí mezi činností lidí a jejich společenskými vztahy, a to nejen v rámci školy či třídy, ale při každém sociálním styku. Společná činnost lidí, vzájemné vztahy a působení je spojena s předáváním, přijímáním a zpracováním určitých informací. Vzniká tak sociální komunikace, kterou chápeme jako sdělování, respektive výměnu informací mezi lidmi. Specifickým případem je pedagogická komunikace, která probíhá podle určitých pravidel v závislosti na sociálních rolích subjektu řídicího a subjektu řízeného. Komunikace mezi učitelem a žákem většinou probíhá

ve škole či třídě, respektive při vyučování. Proto se v posledních letech začal používat pojem komunikace ve výuce (výuková komunikace). Nadřazenější pojem je styl (typ), který lze chápat jako souhrn rysů osobnosti určených jak vrozenými předpoklady, tak i získanými faktory – např. přírodním nebo sociálním prostředím, učením aj. (Miková, 2006; Sochorová, 2015).

Rozhodujícím činitelem v interakci a komunikaci ve výuce je učitel, zejména však jeho jednání a chování vůči žákům. Přitom každý učitel směřuje k určitému typu interakce včetně komunikace, jak zevrubně popisuje Lukas (2011).

Nejprve se zmíníme o výzkumu interakční didaktické analýzy, kterou prováděli metodou kategoriálního pozorovacího systému (KSP), později označovanou jako systém pozorovaných interakcí (SPIN), Svoboda a Kocourek (1987). Důležitou součástí bylo zjišťování osobnostních charakteristik pomocí standardizovaných psychologických dotazníků, kde byla nejvýznamnější Learyho metoda (ICL) pro stanovení interpersonální diagnostiky ve dvou rovinách, výpovědi o sobě a výpovědi o ideálu učitele tělesné výchovy. Výsledky byly vyjádřeny v 16 proměnných, které byly sdruženy do dvojic s konečným určením 8 dimenzí. Další vý-

* Korespondenční adresa: Petr Jansa, Katedra pedagogiky a didaktiky TV a sportu, Fakulta tělesné výchovy a sportu, Univerzita Karlova, José Martího 31, 162 52 Praha 6 – Veleslavín, Česká republika. E-mail: jansa@ftvs.cuni.cz

počty se týkaly určení těžiště mezi dvěma bipolárními faktory vyššího řádu, konkrétně dominance – submise a afiliace – hostilita (Kožený & Ganický, 1976). Vedle toho byly využity i další dotazníky – Eysenckův osobnostní inventář (EPI) zjišťující vlastnosti temperamentu a dotazník SPIDO pro stanovení profilu odolnosti vůči zátěži. Celkem bylo šetřeno 24 učitelů ze základních a středních škol. Na základě získaných údajů z ICL autoři určili orientační typologii učitelů. Sami autoři však poukazují na nutnost sledovat interakční projevy učitelů specifitější a přesnější metodou. Této skutečnosti si byli vědomi Wubbels, Creton, Levy a Hooymayers (1993), kteří zkonstruovali dotazník pro zjišťování interakčního stylu učitele (QTI), výsledky znázorňují jako výseče (též oktanty, sektory) v rámci os interpersonálního kruhu na základě dvou bipolárních dimenzí. V upravené variantě dotazníku QTI se mohou k interakčnímu stylu svého učitele vyjádřit i žáci po určité době vyučování. Českou aplikaci velmi podrobně uvádějí Mareš a Gavora (2004), kdy při tvorbě české a slovenské verze navrhli změnu v označení bipolarity horizontální osy „proximity“ na odmítavost a vstřícnost. Ve vertikální ose s označením „vlivy“ jsou pak krajními póly dominantnost a tolerantnost (podrobněji dále). Výsledky vyjadřují míru učitelského přístupu k výukové interakci a určují tím i chování žáků, ukazují také jaký vliv a moc si učitel udržuje ve třídě, nebo zda se tohoto vlivu vzdává a ponechává žákům možnost více zasahovat do výuky.

Janíková (2012) věnuje celou monografii interakci a komunikaci ve výuce tělesné výchovy na základní škole zjišťované prostřednictvím dotazníku QTI s prezentací výsledků vztahujících se k odlišnostem v sebevnímání učitelů a ve vnímání učitelů jejich žáky, k odlišnostem z hlediska délky praxe a k odlišnostem dle povahy vyučovacího předmětu tělesné výchovy.

Autorka se výzkumně pokusila vytvořit typologii učitelů tělesné výchovy na základě jejich interakčního stylu. První byla vytvořena na podkladě výpovědí a získaných dat z dotazníku QTI, který vyplňovali učitelé za svoji osobu, druhá vznikla na základě uvedených dat z dotazníků QTI, který vyplňovali žáci o „svém“ učiteli tělesné výchovy. Nejčastější byl tzv. dominantní typ (č. 4) z pohledu učitele, kde vysoce skórovaly sektory „organizátor, napomáhající, chápající a vedoucí žáky k zodpovědnosti“, a málo zastoupeny pak byly sektory „nejistý, nespokojený a kárající a přísný“. Podobně hodnotili svého učitele tělesné výchovy i žáci. Ostatní typy označované jako č. 1 až č. 3 měly nízké četnosti respondentů, dále je proto neuvádíme.

Samotný profil nejvíce zastoupeného typu (z pohledu učitelů i z pohledu žáků) se nejvíce blíží profilu, který byl ve výše uvedené typologii (Lukas, 2011) charakterizován jako tolerantně autoritativní. Jde o učitele, kteří při vyučování podporují odpovědnost a svobodu žáků a často nechávají žáky pracovat ve skupinách. Tito

učitelé si výuku „užívají“ a jsou v hodinách sami silně angažováni.

V zahraničí se aplikací metody QTI zabývali zejména den Brok, Brekelmans a Wubbels (2007), k validizaci QTI na základních školách se pak vyjadřují Passini, Molinari a Speltini (2015). Konkrétní typologizaci učitelů tělesné výchovy sděluje Sum (2011) aj. Nicméně, srovnávání české verze QTI se zahraničními pracemi je z důvodu odlišného prostředí problematické. Cíl našeho výzkumného šetření spočívá v analýze interakčního stylu učitele prostřednictvím dotazníku QTI ve vazbě na výchovně vzdělávací činnost, kterou uskutečňují učitelé jak s aprobací tělesná výchova, tak také bez této aproby na základních a středních školách v České republice.

Dílními úkoly pak bylo – analyzovat interakční styly učitelů z hlediska pohlaví a aproby a porovnat difference v interakčních stylech učitelů z hlediska délky praxe.

Metodika

Metoda QTI (Questionnaire on Teacher Interaction)

Dotazník QTI byl určen pro učitele (tzv. autodiagnostika) i pro žáky, kteří je posuzují po určité době vyučování (cca 30 hod.). Dotazník QTI diagnostikuje osm oktantů (proměnných). Každý reprezentuje jeden konkrétní interakční sektor („pomáhající“, „chápající“, „organizátor“, „zodpovědný“, „nejistý“, „nespokojený“, „kárající“ a „přísný“). Učitelovo interpersonální chování (stejně jako u Learyho) je možné znázornit pomocí dvou os, které představují dvě dimenze (Lukas, 2010). Vertikální osa je označena jako vlivy. Jedná se o vztah mezi krajními bipolárními dimenzemi dominantnosti a submisí (tolerance). Vertikální osa vyjadřuje, do jaké míry učitelovo chování při výukové interakci determinuje chování žáků, jinými slovy do jaké míry si učitel ve vyučovacích hodinách udržuje moc nad třídou, nebo se této moci vzdává a ponechává žákům možnost více zasahovat do dění. Horizontální osa je označena jako proximita, jejímiž krajními póly jsou odpor (odmítavost) a kooperace (vstřícnost). Horizontální osa vyjadřuje do jaké míry je učitelovo chování při výuce vůči žákům odmítavé nebo naopak přátelské se snahou o spolupráci. Oktanty v modelu učitelova interpersonálního chování vůči žákům popisují Mareš a Gavora (2004). Každý z oktantů zahrnuje 6–8 položek s ohodnocením na pětibodové škále s průměrnou hodnotou a následným přenesením výsledků do grafického osmiúhelníku. Dále uvádíme popis jednotlivých oktantů odvozených z výše uvedených horizontálně a vertikálně bipolárních os (Lukas, 2010):

- **Organizátor vyučování – DV** (dominantnost, vstřícnost) upozorňuje, co se bude dít, vede, organizuje, přikazuje, zadává úkoly, určuje postup, stanovuje

podobu situací ve vyučovací hodině, vysvětluje, usměrňuje pozornost.

- **Pomáhá žákům – VD** (vstřícnost, dominantnost) pomáhá, projevuje zájem, připojuje se k probíhajícímu dění, chová se přátelsky nebo ohleduplně, taktně, dokáže žertovat.
- **Chápající – VS** (vstřícnost, submisivnost) se zájmem naslouchá, projevuje empatii, dává najevo důvěru a pochopení, přijímá omluvu, hledá způsoby jak urovnat spory, je trpělivý, je otevřený.
- **Vede žáky k zodpovědnosti – SV** (submisivnost, vstřícnost) dává prostor pro samostatnou práci, čeká, až se třída odreaguje, dává volnost, svobodu spolu s odpovědností, respektuje návrhy žáků.
- **Nejistý – SO** (submisivnost, odmítavost) drží se stranou, nezasahuje do dění, omlouvá se, že vyčkává, jak věci dopadnou, připouští, že chyba může být v něm samotném.
- **Nespokojený – OS** (odmítavost, submisivnost) čeká na ticho, zvažuje důvody pro a proti, vyžaduje klid, dává najevo nespokojenost, tváří se mrzutě, zamračeně, nevrle, stále se vyptává, kritizuje.
- **Kárající – OD** (odmítavost, dominantnost) bývá rozzlobený, dovede si žáky „podat“, bývá podrážděný, vztekly, rád zakazuje, upozorňuje na chyby, kárá, trestá.
- **Přísný – DO** (dominantnost, odmítavost) drží žáky zkrátka, kontroluje je, přísně je přezkuzuje, hodnotí, známkuje, vynutí si ve třídě ticho, udržuje v hodinách klid, je přísný, trvá na dodržování pravidel a předpisů.

Dotazník má provedenu standardizaci (Lukas & Šerek, 2009) pro druhý stupeň základních škol u položek verze QTI – učitelé muži i ženy. Nejméně deset žáků pak hodnotí svého učitele upraveným dotazníkem QTI. Posuzovatelé sdělují svůj názor na pětibodové škále od 0 (nepřítomnost posuzované charakteristiky – nikdy) až po stupeň 4 (úplná přítomnost charakteristiky – vždy).

Charakteristika souboru

Výzkumný soubor byl vybírán tzv. dvoustupňovým stratifikovaným postupem, kdy proběhl nejprve los mezi kraji a obcemi České republiky, dále pak byly losem vybírány jednotlivé školy v daných obcích.

Standardizaci pro druhý stupeň ZŠ dotazníku QTI provedli Lukas a Šerek (2009) na souboru 26 učitelů a 794 žáků následovně. Reliabilita jednotlivých faktorů byla vyjádřena Cronbachovým α , kdy u všech sektorů přesahuje hodnotu 0,9 vnitřní homogenity. Naše hodnoty Cronbachova α u učitelů ze středních škol vykazovaly u všech učitelů 0,96, u aprobace tělesná výchova pak 0,80 a bez aprobace pak 0,79. Lukas (2011) dále uvádí konstruktovou validitu dotazníku – konstatoval,

že korelace mezi faktory prováděné faktorovou analýzou odpovídají teoretickým předpokladům jen částečně. Matematicko-statistické zpracování bylo provedeno programem SPSS, verze 17.0. Z Tabulky 1 je zřejmé rozložení absolutních a relativních četností respondentů mezi učiteli ze základních škol, kdy soubor učitelů s aprobací tělesná výchova tvořilo 46,2 % mužů a 53,8 % žen, bez aprobace pak odpovídalo 29,9 % mužů a 70,1 % žen (odpovídá to obecné situaci na základních školách, kdy ženy početně převažují nad muži, a to především v naukových předmětech). Na středních školách nalézáme u mužů – učitelů s aprobací tělesná výchova procentuální hodnotu 63,6 % u žen pouze 46,4 %. Učitelé bez aprobace tělesná výchova doplňují celkový stav následně – muži 22,5 % a ženy 77,5 %. Celkově bylo na obou stupních škol dotazováno 189 mužů a žen s aprobací tělesná výchova a 148 bez této aprobace (Tabulka 1). Rozdíly mezi pohlavími pak byly zjišťovány na základě parametrického t-testu, a to z důvodu, že testy Shapiro-Wilk a Kolmogorov-Smirnov nevyloučily normalitu rozdělení dat.

Pro posouzení věcné významnosti výsledků byla použita metoda Cohenova d , přičemž pro interpretaci bylo využito následujícího rozdělení: $d = 0,2$ – $0,5$ (malý rozdíl), $d = 0,5$ – $0,8$ (střední rozdíl), $d > 0,8$ (velký rozdíl). Pod hladinou $d = 0,2$ pak nelze nalézt věcně významný rozdíl.

Tabulka 1

Přehled souborů učitelů tělesné výchovy a jiných aprobací na základních a středních školách

Stupeň školy	Pohlaví	Aprobace			Celkově
		TV	Bez TV		
Základní škola	muži	<i>N</i>	48	23	71
		%	67,60	32,40	100,00
	ženy	<i>N</i>	56	54	110
		%	50,90	49,10	100,00
	celkem	<i>N</i>	104	77	181
		%	57,50	42,50	100,00
Střední škola	muži	<i>N</i>	54	16	70
		%	77,10	22,90	100,00
	ženy	<i>N</i>	31	55	86
		%	36,00	64,00	100,00
	celkem	<i>N</i>	85	71	156
		%	54,50	45,50	100,00
Celkově	<i>N</i>	189	148	337	
	%	56,10	43,90	100,00	

Vysvětlivky: *N* = absolutní četnost; TV = tělesná výchova.

Výsledky

Poměrně očekávatelným výsledkem je, že se dotazovaní muži i ženy vyučující tělesnou výchovu hodnotí z hlediska své interakce s žáky spíše kladně

(Tabulka 2). Rozdíly, které lze mezi výše zmíněnými skupinami (včetně učitelů bez aprobace tělesná výchova – Tabulka 3) najít, jsou tak spíše subtilnějšího charakteru. I přes výše uvedené však lze některé rozdíly nalézt a sledovat je jako zajímavé.

Při vyplňování dotazníku hodnotili učitelé sebe (svou interakci se žáky) na ordinální škále v rozmezí 0–4 body. Posouzení „pozitivních“ oktantů (organizátor, pomáhající, chápající a zodpovědný) přináší jak mezi muži, tak i mezi ženami, nadprůměrné hodnoty (sloupec *M*, Tabulka 2), zatímco v případě oktantů „nejistý, nespokojený, kárající a přísný“ se dotázaní hodnotí vždy níže, než činí průměrný skóre. Mezi pozitivními oktanty skóruje u všech dotázaných nejnižší oktant „odpovědný“ s hodnotou minimálně 2,85. Dotázaní respondenti (muži i ženy) se z hlediska své interakce s žáky vidí nejvíce jako „chápající“, dále jsou zastoupeny oktanty v pořadí „pomáhající“, „organizátor“ a nakonec „odpovědný“. Toto pořadí je stabilní a platí pro obě pohlaví, ženy se hodnotí průměrně o cca 0,1 bodu pozitivněji.

Za výše zmíněnými čtyřmi oktanty následují oktanty, které lze vnímat jako převážně negativní, z čehož však vybočuje oktant „přísný“ (jistá míra přísnosti je jedním z důležitých předpokladů výkonu pedagogické profese). Je tedy logické, že oktant „přísný“ se umístil na 5. místě se skóre 1,76 (resp. 1,73). Oproti výše uvedeným pozitivnějším oktantům tak dosahuje výrazně nižšího skóre. Další pořadí oktantů interakčního stylu mezi učiteli tělesné výchovy je „nespokojený“, dále „kárající“ a nejmenší vliv na jejich interakci má oktant „nejistý“. Ani v případě spíše negativních složek interakčního stylu učitelů tělesné výchovy nenacházíme významné difference (nejvyšší rozdíl činí 0,24 bodu – oktant „kárající“).

Tabulka 2

Učitelé tělesné výchovy v jednotlivých oktantech dotazníku QTI

Oktant	Učitelé s aprobací tělesná výchova			
	Muži (N = 102)		Ženy (N = 87)	
	M	SD	M	SD
Organizátor	3,07	0,46	3,11	0,44
Pomáhající	3,18	0,44	3,30	0,49
Chápající	3,39	0,48	3,44	0,48
Zodpovědný	2,85	0,45	3,01	0,52
Nejistý	0,68	0,55	0,69	0,59
Nespokojený	1,26	0,50	1,14	0,53
Kárající	1,02	0,55	0,78	0,50
Přísný	1,76	0,58	1,73	0,56

Vysvětlivky. *M* = aritmetický průměr; *N* = absolutní četnost; *SD* = směrodatná odchylka.

Do jisté míry mohou být hodnoty jednotlivých oktantů zkresleny prestiží dané odpovědi (např. neochotou přiznat nejistotu v řízení vyučovacího procesu), nicméně dotazování probíhalo anonymně, bez vazby na pracovní prostředí respondentů. V neposlední řadě je opět nutno poukázat na skutečnost, že jak u mužů, tak i u žen je naprosto shodná posloupnost jednotlivých oktantů.

Tabulka 3

Učitelé bez aprobace tělesná výchova v jednotlivých oktantech dotazníku QTI

Oktant	Učitelé bez aprobace tělesná výchova			
	Muži (N = 39)		Ženy (N = 109)	
	M	SD	M	SD
Organizátor	2,88	0,58	3,11	0,53
Pomáhající	3,07	0,46	3,31	0,45
Chápající	3,41	0,45	3,56	0,44
Zodpovědný	2,90	0,45	3,02	0,49
Nejistý	0,73	0,60	0,69	0,73
Nespokojený	1,38	0,56	1,23	0,56
Kárající	1,10	0,52	0,77	0,55
Přísný	1,97	0,54	1,78	0,63

Vysvětlivky. *M* = aritmetický průměr; *N* = absolutní četnost; *SD* = směrodatná odchylka.

V případě učitelů bez aprobace tělesná výchova nalézáme u žen identickou posloupnost jako u jejich kolegů s aprobací tělesná výchova, přičemž hodnoty jednotlivých oktantů se prakticky neliší (Tabulka 3). Na jedné straně to sice neumožňuje porovnávat obě skupiny z hlediska interakčních stylů, na druhé straně však tyto výsledky velice silně naznačují skutečnost, že učitelky (vzhledem ke skóre žen bez aprobace tělesná výchova) jsou z hlediska interakčního stylu a preference jeho jednotlivých komponent velice konzistentní. U mužů bez aprobace tělesná výchova je pak oproti učitelům s aprobací tělesná výchova pořadí prohozeno v případě oktantů „organizátor“ a „zodpovědný“. U mužů bez aprobace tělesná výchova je dále zajímavé, že v negativních oktantech dosahují vždy vyšších skóre než jejich kolegové s aprobací tělesná výchova.

Celkově lze konstatovat, že hodnoty dominance a submisivity jsou v interakčním stylu pedagogů základních a středních škol vyrovnané, a to jak z hlediska pohlaví, tak také pokud porovnáme učitele s aprobací tělesná výchova a jejich kolegy bez této aprobace. Dotázaní učitelé dle svého soudu ve své interakci s žáky nejčastěji uplatňují „chápající“ oktant, který je tvořen především vstřícností a submisivitou, vysoko však skórují také oktanty „organizátor“ a „pomáhající“, kde se naopak kromě vstřícnosti uplatňuje také dominance.

Na opačném konci spektra komponent interakčního stylu co do frekvence využívání se umístily oktanty

„nejistý“ a „kárající“. Oba dva obsahují odmítavost druhé strany v interakci. Oktant „nejistý“ dále obsahuje submisivitu, oktant „kárající“ pak dominanci. Z výše uvedeného vyplývá, že učitelé jsou převážně aktivními činiteli v jejich interakci, vstupují do ní dobrovolně a zpravidla rádi, a především ji pozitivně usměrňují.

Při celkovém porovnání diferencí mezi muži a ženami bez ohledu na konkrétní aprobaci (Tabulka 4) lze konstatovat, že rozdíly mezi oběma skupinami jsou převážně malé a střední statistickou významnost vykazuje pouze oktant „kárající“ ($d = 0,51$). K významnosti diferencí bylo využito jak výpočtu statistické významnosti klasickým t-testem, tak výpočtu Cohena d jako míry významnosti věcné. Oktanty „organizátor“, „nejistý“ a „přísný“ pak z hlediska statistické ani věcné významnosti difference nevykazují.

Pokud však porovnáme výsledky učitelů a učitelek bez aprobace tělesná výchova, zjistíme, že lze detekovat více diferencí, přičemž střední statistickou významnost vykazuje kromě oktantu „kárající“ také oktant „pomáhající“ (Tabulka 5). Učitelky uplatňují ve svém interakčním stylu výrazně častěji „pomáhající“ složku a naopak dle svého soudu méně kárají. Obecně vzato jsou dotázané ženy podle svých odpovědí méně přísné, kárající, nespokojené a nejisté než jejich mužští kolegové, a to na obou stupních škol. Na rozdíl od celkové komparace výzkumného souboru nevykazuje difference pouze oktant „nejistý“. Obě skupiny, učitelé i učitelky bez aprobace tělesná výchova, jsou v tomto případě zajedno a shodně hodnotí tento oktant interakčního stylu jako nejméně uplatňovaný. Výzkumného šetření se zúčastnili pedagogové a pedagogy s minimálně

dvouletou praxí, takže je výše uvedené spíše očekávatelné, každopádně je to velice potěšitelné (a to i se zřetelem, že se jedná o citlivou otázku, která je náchylná ke zkreslení).

Výrazně méně diferencí, než je tomu u učitelů a učitelek bez aprobace tělesná výchova, lze nalézt u učitelů a učitelek s aprobací tělesná výchova. Rozdíly v hodnocení svého interakčního stylu vykazují u těchto skupin pouze oktanty „pomáhající“, „zodpovědný“, „nespokojený“ a „kárající“ (Tabulka 6). Tyto rozdíly jsou však velice subtilní a žádný z nich nevykazuje ani střední věcnou významnost.

Z výše uvedeného zjištění lze vyvodit několik závěrů. Za prvé, učitelé a učitelky tělesné výchovy jsou v hodnocení svých interakčních stylů homogennější než jejich kolegové a kolegyně bez aprobace tělesná výchova. Dále ženy se nehodnotí výrazně lépe než muži (to je v protikladu s ne-tělocvikáři). Za třetí, ve většině případů (kromě oktantu „nejistý“) se ženy hodnotí nižšími skóry než jejich kolegyně bez aprobace tělesná výchova.

Diskuze

Z výsledků je patrné, že ve většině případů nalézáme jen nepatrné odchylky jak mezi soubory učitelů s aprobací tělesné výchovy, tak i bez této aprobace. Průměrné hodnoty jednotlivých oktantů jsou téměř konzistentní. To je patrné především u tzv. pozitivních oktantů („organizátor“, „pomáhající“, „chápatel“ a „zodpovědný“), kde se průměrná hodnota pohybuje v rozmezí 2,5–3,5 bodu dané ordinální škály. Negativní či částeč-

Tabulka 4

Charakteristika mužů a žen (ZŠ a SŠ) v jednotlivých oktantech dotazníku QTI celkově

Oktant	Pohlaví	N	M	SD	Statistická významnost		Věcná významnost	
					<i>t</i>	<i>p</i> hodnota	<i>d</i>	rozdíl
Organizátor	muži	141	3,02	0,50	-1,64	0,10	0,18	–
	ženy	196	3,11	0,49				
Pomáhající	muži	141	3,15	0,45	-2,97	0,00	0,33	malý
	ženy	196	3,30	0,47				
Chápající	muži	141	3,40	0,47	-2,21	0,03	0,24	malý
	ženy	196	3,51	0,46				
Zodpovědný	muži	141	2,86	0,45	-2,90	0,00	0,32	malý
	ženy	196	3,02	0,50				
Nejistý	muži	141	0,69	0,56	0,10	0,92	0,01	–
	ženy	196	0,69	0,67				
Nespokojený	muži	141	1,30	0,52	1,80	0,07	0,20	malý
	ženy	196	1,19	0,55				
Kárající	muži	141	1,04	0,54	4,58	0,00	0,51	střední
	ženy	196	0,77	0,53				
Přísný	muži	141	1,82	0,57	0,91	0,36	0,10	–
	ženy	196	1,76	0,60				

Výsvětlivky. Cohenovo d (průměr ze všech oktantů) = 0,24; M = aritmetický průměr; N = absolutní četnost; SD = směrodatná odchylka.

Tabulka 5

Charakteristika mužů a žen (ZŠ a SŠ) v jednotlivých oktantech dotazníku QTI bez aprobace tělesné výchovy

Oktant	Pohlaví	N	M	SD	Statistická významnost		Věcná významnost	
					t	p hodnota	d	rozdíl
Organizátor	muži	39	2,88	0,58	-2,20	0,03	0,41	malý
	ženy	109	3,11	0,53				
Pomáhající	muži	39	3,07	0,46	-2,81	0,01	0,52	střední
	ženy	109	3,31	0,45				
Chápající	muži	39	3,41	0,45	-1,87	0,06	0,35	malý
	ženy	109	3,56	0,44				
Zodpovědný	muži	39	2,90	0,45	-1,35	0,18	0,25	malý
	ženy	109	3,02	0,49				
Nejistý	muži	39	0,73	0,60	0,28	0,78	0,05	–
	ženy	109	0,69	0,73				
Nespokojený	muži	39	1,38	0,56	1,45	0,15	0,27	malý
	ženy	109	1,23	0,56				
Kárající	muži	39	1,10	0,52	3,23	0,00	0,60	střední
	ženy	109	0,77	0,55				
Přísný	muži	39	1,97	0,54	1,66	0,10	0,31	malý
	ženy	109	1,78	0,63				

Vysvětlivky. Cohenovo d (průměr ze všech oktantů) = 0,35; M = aritmetický průměr; N = absolutní četnost; SD = směrodatná odchylka.

Tabulka 6

Charakteristika mužů a žen (ZŠ a SŠ) v jednotlivých oktantech dotazníku QTI s aprobací tělesná výchova

Oktant	Pohlaví	N	M	SD	Statistická významnost		Věcná významnost	
					t	p hodnota	d	rozdíl
Organizátor	muži	102	3,07	0,46	-0,62	0,54	0,07	–
	ženy	87	3,11	0,44				
Pomáhající	muži	102	3,18	0,44	-1,67	0,10	0,28	malý
	ženy	87	3,30	0,49				
Chápající	muži	102	3,39	0,48	-0,74	0,46	0,37	–
	ženy	87	3,44	0,48				
Zodpovědný	muži	102	2,85	0,45	-2,28	0,02	0,37	malý
	ženy	87	3,01	0,52				
Nejistý	muži	102	0,68	0,55	-0,05	0,96	0,01	–
	ženy	87	0,69	0,59				
Nespokojený	muži	102	1,26	0,50	1,62	0,11	0,07	malý
	ženy	87	1,14	0,53				
Kárající	muži	102	1,02	0,55	3,15	0,00	0,47	malý
	ženy	87	0,78	0,50				
Přísný	muži	102	1,76	0,58	0,36	0,72	0,04	–
	ženy	87	1,73	0,56				

Vysvětlivky. Cohenovo d (průměr ze všech oktantů) = 0,21; M = aritmetický průměr; N = absolutní četnost; SD = směrodatná odchylka.

ně negativní faktory („nejistý“, „nespokojený“, „kárající“ a „přísný“) pak skórují pod 2 body škály. Příčinu vidíme v ne zcela jasném určení konotačních významů některých oktantů, např. jak hodnotit chápajícího nebo nespokojeného učitele. Na tento problém v tzv. konstrukční validitě upozorňují především Lukas a Šerek (2009). Pro výraznější rozdíly v charakteristikách oktantů by bylo vhodné využít širší rozpětí škály a zřejmě

i zvolit jiné vyhodnocení oproti průměrným hodnotám. Část výsledků lze porovnávat s výzkumným šetřením Janíkové (2012), která uvádí kazuistiky jednotlivých učitelů a jejich žáků s podobnými charakteristikami oktantů jako v našem případě.

Ze zjištěných výsledků je patrné, že dotázaní učitelé se hodnotí spíše pozitivně. Je však třeba mít na zřeteli, že hodnocení vlastního interakčního stylu může být

zkresleno obecně pozitivnějším vnímáním sebe sama a je proto vhodné porovnat tuto autoevaluaci s hodnocením druhé strany, tedy žáků. Tomuto se autoři věnovali v jiné části výzkumného šetření (Jansa, Kotlík, & Němec, 2015) a i když bylo žákovské hodnocení vždy nepatrně střizlivější než učitelské sebehodnocení, prakticky ve všem se s ním shodovalo (přibližné skóry, pořadí oktantů atp.).

Dosažené výsledky odpovídají předcházejícím výsledkům (Jansa et al., 2015) i v dalších aspektech, kdy výzkum, orientovaný na budoucí učitele tělesné výchovy, prokázal, že dotázané ženy se v prakticky všech oktantech hodnotí kladněji než jejich mužští kolegové.

Toto zjištění však nemá oporu v žákovském hodnocení, které bylo součástí stejného výzkumného šetření (Jansa et al., 2015). To dopadlo pozitivněji naopak pro muže (pořadí oktantů i přibližné skóry však zůstaly zachovány, rozdíly byly spíše nepatrné). Je tedy možné, že ženy mají silnější tendence k lepšímu sebehodnocení, roli v daném hodnocení však mohla sehrát také vyšší feminizace školství a žáci mohli hodnotit své učitele – muže pozitivněji, než jak je tomu ve skutečnosti.

Celkově lze konstatovat, že metoda „Questionnaire on Teacher Interaction (QTI)“ rozlišuje v pozitivních oktantech výrazněji než v oktantech negativních a má velice podobné výstupy u všech sledovaných souborů. Silnou stránkou předložené studie je jednak detailní analýza současné interakce učitelů s jejich žáky z hlediska interakčního stylu, dále pak verifikace učitelských výpovědí jejich žáky. Limity výzkumné studie spočívají především v nízké diferenci interakčních typů, pro hlubší vhled do dané problematiky by byl třeba podrobnější výzkumný nástroj.

Závěry

Všechny dotázané skupiny respondentů, tj. učitelé i učitelky ze základních i středních škol s aprobací tělesná výchova či bez ní, vnímají svoji interakci s žáky kladně a lze je považovat za aktivní a pozitivně usměrňující komunikační činitele. Mezi pohlavími i aprobacemi byly z hlediska interakce nalezeny převážně malé a statisticky nevýznamné rozdíly. Dotázané ženy mají obecně tendenci hodnotit se z hlediska svého interakčního stylu lépe než muži, toto zjištění však vyžaduje další ověření, neboť nemá oporu v jejich hodnocení žáky.

Interakční styl učitelů i učitelek na základních a středních školách vykazuje známky trendu, neboť pořadí jednotlivých oktantů je co do dosažených hodnot neměnné a jednotlivé složky interakčního stylu jsou od sebe navzájem odděleny (a nezáleží přitom na skutečnosti, zda jde o učitele s aprobací tělesná výchova či s jinou aprobací).

Dále lze konstatovat, že v negativních oktantech dosahují muži bez aprobace tělesná výchova vždy vyšších hodnot než jejich kolegové s aprobací tělesná výchova.

Pozitivní skutečností pak je, že v interakčním stylu učitelů na základních a středních školách nepřevažuje výrazně ani dominance ani submisivita a z hlediska této dimenze lze jejich interakční styl označit za vyrovnaný.

Domníváme se, že výsledky jsou velice zajímavé a na jejich základě lze vytvořit budoucí typologii učitelů, jak s aprobací tělesné výchovy, tak i ostatních aprobací.

Referenční seznam

- den Brok, P. J., Brekelmans, J. M., & Wubbels, T. (2006). Multilevel issues on research using students' perceptions of learning environments: The case of the Questionnaire on Teacher Interaction. *Learning Environments Research*, 9(3), 199–213.
- Janíková, M. (2012). *Interakce a komunikace učitelů tělesné výchovy*. Brno: Paido.
- Jansa, P., Kotlík, K., & Němec, J. (2015). Interakční styly budoucích učitelů tělesné výchovy. *Česká kinantropologie*, 19(4), 64–76.
- Kožený, J., & Ganický, P. (1976). *Learyho dotazník interpersonální diagnózy*. Bratislava: Psychodiagnostika.
- Lukas, J., & Šerek, J. (2009). Předběžné výsledky standardizace dotazníku QTI (Questionnaire on Teacher Interaction) pro II. stupeň českých základních škol. In L. Golečká, J. Gurňáková, & I. Ruesel (Eds.), *Sociální procesy a osobnost 2008. Zborník z konferencie* (pp. 786–797). Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
- Lukas, J. (2010). Dotazník QTI a možnosti jeho využití školními psychology. *Školní psycholog/Školský psycholog*, 12(1–2), 62–67.
- Lukas, J. (2011). Učitel – jeho profesní vývoj a sociální vztahy ve škole. *Disertační práce*, Masarykova Univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno.
- Mareš, J., & Gavora, P. (2004). Interpersonální styl učitelů: Teorie, diagnostika a výsledky výzkumů. *Pedagogika*, 54(2), 101–128.
- Miková, M. (2006). Typologie budoucích učitelů v závislosti na jejich interakci a komunikaci. *Disertační práce*, Masarykova Univerzita, Fakulta pedagogická, Brno.
- Passini, S., Molinari, M., & Speltini, G. (2015). A validation of the Questionnaire on Teacher Interaction in Italian secondary school students: The effect of positive relations on motivation and academic achievement. *Social Psychology of Education*, 18(3), 547–559.
- Sochorová, V. (2015). Rozdíly v interakčním stylu z pohledu učitelů a jejich žáků. *Diplomová práce*, Masarykova Univerzita, Fakulta sportovních studií, Brno.
- Svoboda, B., & Kocourek, J. (1987). Výzkum osobnosti a vyučovací činnosti učitele tělesné výchovy. In *Tělovýchovný sborník* (pp. 48–74). Praha: Olympia.
- Sum, R. K. (2011). Typology of physical education teacher: In the context of Hong Kong primary schools. *Educational Research Journal*, 26(2), 223–245.
- Wubbels, T., Creton, H., Levy, J., & Hooymayers, H. (1993). The model for interpersonal teacher behavior. In T. Wubbels & J. Levy (Eds.), *Do you know what you look like? Interpersonal relationship in education* (pp. 11–25). London, UK: The Falmer Press.

An analysis of a teachers' interaction style

Background: The paper is engaged in the interaction style of teachers in the second grade of primary and secondary schools. The subject matter of the survey is an analysis of an interaction style from the point of its particular components. The paper is also engaged in possibilities of a creation of the teachers typology based on their interaction with pupils. **Objective:** The goal is the analysis of a teachers' interaction style with the relation to educational processes which teachers (PE as well as others) realize in elementary as well as in secondary school in Czech Republic. **Methods:** For the purpose of our analysis, we used the Questionnaire on Teacher Interaction (QTI). The QTI questionnaire diagnoses eight octants (variables). Each variable correspond with one sector ("helping", "understanding", "organiser", "responsible", "unsure", "dissatisfied", "reprimand" and "strict"). The teachers' interpersonal behaviour (as in Leary method) is possible to depict by two axes, which represent two dimensions (dominance and proximity). The description of octants derived from higher-mentioned horizontally and vertically bipolar axes is in detail introduced in the text of this paper. Proportional representation of particular octants ascertained by the QTI allowed also carrying out the typology of a teachers' interaction style. **Results:** In the interaction style, we did not find significant differences from the point of gender. The dimension of dominance (in assessed sample) was strongly balanced but in the dimension of proximity, we found differences. Questioned men as well as women perceived their interaction positively; women reached slightly better score in almost all assessed areas. **Conclusions:** PE teachers (both men and women) were in evaluating their interaction style more homogenous then their colleagues without PE qualification. The order of individual octants from the point of view of reached scores was constant and it did not depend on the approbation of a teacher. Discovered results create suitable background for a future formation of the typology of teachers with all teaching qualifications.

Keywords: interaction style, questionnaire, teachers, teaching qualification, communication